

Odgovor Slobodana Divjaka Draganu Proletu

U mojoj knjizi koja je premet rasprave, postoji i ekskurs o temi Niče i nacizam. U njemu sam nastojao da pokažem da su ideje Fridriha Ničea, kao filozofa kojeg postmodernisti najviše slave, bile inspirativne za naciste. „...Nadam se da ovaj moj ekskurs o Ničeu, ističem ja, uverljivo pokazuje da unutar njegovg dela postoji tamna tendencija koja je bila iskoristiva za naciste, tendencija koja svekiloko bogatsravo ljudskog života i ljudskih motiva redukcionistički svodi na neutaživu volju za moć, koja, želeći da se reptodukuje u sve većim razmerama, otvara područje bedkrajne borbe na svim planovima života za dominaciju nad bivstvujućim (prirodnim i društvenim fenomenima), borbe za ovekovečivanje odnosa gospodar-sluga, kako na unutradržavnom tako i na međudržavnom nivou. Dakako, Niče se ne može optužiti za to što je na genijalan način ukazao na veliku ulogu koju volja za moć ima u ljudskoj istoriji i ljudskom životu, već za to što je odbacivao zakone koji ograničavaju ovu volju za moć na univerzalan način, tj. što se priklanjao onim zakonima koji je favorizuju. Otuda je Ničeov koncept nespojiv sa temeljnim načelima na kojima počiva moderna hrišćanska civilizacija - univerzalna jednakost i sloboda, vladavina prava, pravna država, parlamentarizam i slično. Niče je smatrao da ova načela imaju protivprirodan karakter utoliko što teže da ukinu odnos gospodar sluga, kako bi se univerzalizovao položaj roba.“ (Teror uma ili teror nad umom (Službeni glasnik, Beograd, 2012, str. 355)

Moj pristup Ničeu u osnovi je podržai Aleksandar Ilić, istakavši da sam uspeo da argumentovano razbijem mit o Ničeu zasnovan na predrasudama. I on je Ničea okvalifikovao kao mislioca koji je zastupao ideju o narodu gospodaru na unutrašnjem i svetskom planu koji, kao rasno superioran, ima prirodno pravo da porobljava inferiorne narode, pri čemu je opravdano njegovo delo situirao u kontekst antihumanizma.

Za razliku od njega, Dragan Prole se suprotstavio u bitnim tačkama mojoj interpretaciji nemačkog filozofa.

Gospodin Dragan Prole, čiju filozofsku erudiciju veoma uvažavam, u težnji da dovede moju interpretaciju Ničea u pitanje, posegao je, kao prvo, za starim načinom odbrane ovog nemačkog filozofa po kojem je njegova sestra grubo falsifikovala njegovu zaostavštinu kako bi se dodvorila nacistima. Rasprava o ulozi Ničeove sestre u falsifikovanju njegovog dela rasplamsala se pošto je Karl Šlehta objavio novo kritičko izdanje Ničeovih dela i povodom toga napisao niz članaka i održao nekoliko predavanja u kojima je, između ostalog, isticao da delo koje je posle njegove smrti objavljeno pod naslovom *Volja za moć* ne postoji. Međutim, iako naslov *Volja za moć* ne postoji u rukopisu, i sam Šlehta priznaje da je takav naslov nađen u jednom manuskriptu među mnogim drugim planovima za pisanje toga dela.

Isto tako, Ničeov tekst se u Šlehtinom izdanju ni na jednom jedinom mestu ne razlikuje bitnije od Ničeovog teksta u ranijim izdanjima. Nijedan veći pasus nije dodan niti ispušten. Šlehtino izdanje razlikuje se od ostalih samo po tome što u njemu nema nijednog naslova i što sam materijal nije razvrstan tematski već hronološki. Naravno, ne može se sa pouzdanošću odgovotiti na pitanje u kojoj je meri sestra intervenisala u Ničeovu zaostavštinu, ali je posve jasno da ona nije sama mogla napisati spis objavljen pod naslovom *Volja za moć*, kao što je jasno da je volja za moć centralni pojam ovoga ili ovih Ničeovih tekstova ili beleški (uostalom, Niče nije pripadao tradiciji sistemskog niti sistematičnog mišljenja). Ono što je tu najbitnije jeste činjenica da Niče dati pojam upotrebljava i u svojim delima objavljenim za njegova života, i to u sličnom duhu. Smatram da se u celokupnom Ničeovom delu ne mogu naći mesta iz kojih bi makar implicitno proizilazilo da volja za moć nije jedan od centralnih pojmova njegovog mišljenja, uz pojmove kao što su natčovek i samoprevladavanje. I da Niče nije napisao tzv. *Volju za moć*, njegove ideje, iznete u njegovim ranijim spisima, bile bi iskoristive za naciste. Mislim da moji ekstenzivni citati iz Ničeovih knjiga objavljenih za njegova života to potvrđuju. Veoma je lako pokazati da je Niče u svim svojim spisima bio poklonik staleškog društva u formalno-pravnom smislu, tj. društva u kojem staleži imaju nejednaka formalna prava. Formalno-pravni poredak, po Niče, treba da bude u funkciji omogućavanja i ovekovečavanja vladavine najjačih, najmoćnijih, a on to može biti samo pod pretpostavkom da ga postavljaju oni koji su najači i najmoćniji. Drugim rečima, Niče nije bio ni za kakvo formalno-pravno ograničavanje volje za moć; on je bio poklonik razularene, ničim ograničene volje za moć koja uspostavlja odnose gospodar- robovi ne samo na unutrašnjem, već i na globalnom, međudržavnom planu: "Tu se mišljenjem mora ići do osnove stvari i odbaciti svaku *sentimentalnu slabost*: u stvari sam život je prisvajanje, uzajamno povređivanje, prevladavanje onog što je strano i slabije, tlačenje, čvrstina, naturanje sopstvenih formi i u najmanju ruku izrabljivanje... Čak i ono telo unutar kojeg se jedinke tretiraju kao jednake (a to se dešava u svakoj zdravoj aristokratiji) mora - ukoliko predstavlja živo a ne odumiruće telo - protiv drugih tela činiti ono što se njegove jedinke uzdržavaju da čine jedna drugoj: ono će morati da bude ovaploćena volja za moć, ono će rasti, sticati prevagu, širiti se - ne posredstvom neke moralnosti ili nemoralnosti, već zato što živi i zato što život jeste upravo volja za moć... Izrabljivanje ne pripada pokvarenom i primitivnom društvu: ono pripada suštini živog kao osnovna organska funkcija; ono je posledica istinske volje za moć, volje koja je upravo volja za život" (S one strane dobra i zla). Ovakvo vitalističko slavljenje volje za moć, ovakvo dodeljivanje ovoj sili privilegovanog mesta u kosmosu, Niče na eksplicitan način ponavlja i u drugim svojim delima objavljenim pre njegove smrti. Recimo u *Genealogiji morala* on doslovce kaže sledeće: "Nijedan čin nasilja, silovanja, eksploatacije, razaranja nije iznutra 'nepravičan' pošto je sam život zasnovan na nasilju, silovanju, eksploataciji, razaranja", dok u spisu *Ecce Homo* ističe: "To što će Partija života preuzeti najteži od svih zadataka u svoje ruke, stvaranje višeg čoveka, uključujući nemilosrdno istrebljenje svega što je degenerisano i parazitsko, omogućiće opet suvišak života na zemlji iz kojeg će opet izrasti dionizijska država".

Ne vidi se neka bitnija razlika između ovih stavova i onih u tzv. *Volji za moć* gde Niče uzvikuje: "Ovaj svet je volja za moć - i ništa drugo. I vi sami ste volja za moć - i ništa drugo." Kakva je razlika između Ničeovog stava iznesenog u *Genealogiji morala*: "Žrtvovanje mase čovečanstva radi prosperiteta jedinstvenog soja jakih ljudi - to bi bio napredak" i njegovog stava artikulisanog u tzv. *Volji za moć*: "Neophodno je da viši ljudi objave rat masama... Neophodna je doktrina koja će biti dovoljno snažna da funkcioniše kao porađajući agens: osnaživanje jakih, koji će paralisati i razarati umorne od ovozemaljskog života. Uništenje raspadajućih rasa.. Dominacija nad zemljom kao sredstvo za proizvođenje višeg tipa". Zar svi ti stavovi u kojima se priziva neograničena ekspanzija volje za moć radi same moći, kako na unutrašnjem tako i na međunarodnom nivou, u kojima se bez ikakvih rezervi favorizuje pravo jačega, nisu bili iskoristivi za naciste?

Ako sam dobro razumeo, gospodin Prole tvrdi da je Hitler ispoljavao pozitivan odnos prema Niču zato što je Rozenberg bio ničeanac (poznato je da je Hitler, kao novi kancelar Nemačke, došao 2. novembra 1933. u ceremonijalnu posetu Ničeovom arhivu u Vajmaru, posle čega je Niče kanonizovan kao filozofska inspiracija nacizma). Ali, tu se postavlja pitanje zašto je Rozenberg kao glavni ideolog nacizma svojatao Ničea a ne recimo Kanta? U kojoj su meri nacisti uvažavali Ničea, o tome rečito svedoči činjenica da su ideolozi Trećeg Rajha smatrali da samo tri knjige zaslužuju da se uključe u Tanenebergov memorijalni centar: Hitlerov *Mein Kampf*, Rozenbergov *Mit o dvadesetom veku* i Ničev *Zaratustra*.

Pokušaji da se sintagma "večito vraćanje istoga" predstavi kao rezultat neadekvatnog prevoda Ničea sa nemačkog i da se, s tim u vezi, da "zeleno svetlo" sintagmi "večito vraćanje jednakoga" nisu, bar po mom mišljenju, utemeljeni. Kao prvo, ono "jednakoga" zahteva dodatno objašnjenje: "jednakoga" s čim ili s kim jer je jednakost odnos. Ako se pod tim misli na večito vraćanje sveta prožetog principom jednakosti, onda bi taj princip bio u totalnom sukobu sa osnovnim duhom celokupnog Ničeovog dela. Naime, Niče je uvek modernu demokratiju, u kojoj svi ljudi treba da imaju jednaka formalna prava, tretirao kao osvetu slabih i utoliko kao sredstvo za ograničavanje volje za moć, tj. za ukidanje vladavine najmoćnijih. Demokratija je, po njemu, bila samo politička izvedenica iz hrišćanske koncepcije po kojoj su svi ljudi jednaki pred Bogom.

Kad je reč o hrišćanstvu, smatram da je krajnje teško osporavati tezu da je Niče bio radikalni kritičar ove verske koncepcije, s tim što je on smatrao da je ta koncepcija plod lukavstva prepredenih Jevreja kao sveštenečkog naroda punog želje za resantimanom. Ovakvoj interpretaciji ide u prilog Ničeova tvrdnja - koja se, bilo implicitno bilo eksplicitno, nalazi u svim njegovim spisima koji dotiču naznačenu problematiku - da je pobjeda Judeje (tog bojažljivog jagnjeta) nad antičkim Rimom (tom plavom zveri) najtragičniji događaj u celokupnoj ljudskoj istoriji. Jer je ona implicirala pobjedu ropskog morala nad moralom gospodara, i utoliko univerzalizaciju ropstva, pošto su zahvaljujući tome i sami gospodari pretvoreni u robove. Trijumf razapetog Hrista nad Dionisom, tj. trijumf hrišćanstva nad rimskim

paganima kao onima koji nisu patili od griže savesti, imao je za posledicu radikalno prevrednovanje svih dotadašnjih vrednosti, pobjedu univerzalnog morala nad voljom za moć kao osnovnim zakonom života. Stoga bi smrt hrišćanskog, tj. moralnog Boga značila povratak čoveka svojoj prirodi, tj. oslobođenje volje za moć od moralnih okova, vaskrsnuće odnosa gospodar-sluga koji je u skladu sa kosmičkim zakonima koji dodeljuju slavu i dostojanstvo jačima a poniženje slabijima.

U svojoj knjizi ja takvu interpretaciju Ničeovog shvatanja hrišćanstva potkrepljujem brojnim citatima iz gotovo svih Ničeovih spisa, čak i iz *Rođenja tragedije*, njegove prve knjige. Ne može Niče da prihvati Hrista, jer je on deterritorijalizovani Bog svih, kako onih jakih tako i onih slabih, čista transcendencija koja je uzletela na nebo. Paganski bogovi su pak bogovi vezani za određenu teritoriju, za narod nastanjen na njoj i njegove običaje. Kao takvi, oni vojuju zajedno sa svojim narodom u težnji da proširuju granice ispoljavanja njegove moći.

Razmatrajući moje određenje metafizike, kolega Prole je istakao da se može govoriti samo o filozofijama konkretnih filozofa, tako da se ispostavlja da je svaki pokušaj generalizacije zapravo konstrukcija. Ovakav pristup podseća na postmodernističke teze da postmodernizama ima onoliko koliko ima postmodernista, tako da bi svaki pokušaj da se nađu bilo kakve zajedničke tačke u postmodernističkim koncepcijama bio unapred osuđen na neuspeh. Takve postmodernističke teze na najbolji način ilustruju postmodernističko shvatanje razlike kao nečega što je nesvodivo i nesamerljivo. Ja u svojoj knjizi nastojim da pokažem da je implikacija takvog pristupa apsolutizovanje partikulariteta: recimo svaka partikularna zajednica je, po postmodernistima, *autohtona, sui generis* ili, ako se hoće, *causa sui*. Zbog toga je svaki pokušaj da se iznađe makar minimalni zajednički sadržatelj partikularnih zajednica unapred osuđen na neuspeh. Postmodernisti upravo iz te perspektive izlažu kritici metafiziku koja esencijalistički um tretira kao supstancijalnu osnovu svega postojećega, ali i liberalizam po kojem liberalni sistem daje legitimitet samo onome što je podvodivo pod čisto formalne i otuda univerzalne principe. Ono što je čisti partikularitet nije, naravno, spojivo ni sa onim prvim ni sa ovim poslednjim.

Kad je reč o metafizici, ja ne smatram da se filozofije onih filozofa koji sami sebe proglašavaju za metafizičare razlikuju u toj meri da se ne može iznaći njihov zajednički imenilac. Kao prvo, ne postoji, koliko je bar meni poznato, metafizički nastrojen filozof, od Platona do Hegela, koji um ne uzdiže na rang utemeljujućeg principa iz kojeg se onda osvetljava sve drugo. Kao drugo, svaki će metafizičar otuda dati primat pojmu nad empirijskim. U Platonovom dijalogu *Parmenid* kojem je Trasil stavio podnaslov "*ili O idejama*", stoji da se bez dvoumljenja može reći da pravično samo po sebi, dobro samo po sebi, lepo samo po sebi i sve što je takvo zaslužuje da nosi naziv ideje (130b). Ovo "po sebi" znači da idejama ne možemo nazvati nešto što je zavisno, što svoje postojanje duguje nečem drugom, što se izvodi iz nečeg drugoga. Naprotiv, sve drugo treba da bude izvedeno iz ideja i po vrednosti procenjeno pomoću njih. Po Hegelu, um nije utemeljen ni u čemu drugom već u sebi samom: stoga je on samoutemeljujuća moć koja sve drugo postavlja.

Njegove završne analize nastoje da pokažu da empirijsko ne prethodi pojmovnom, već da stvari stoje obrnuto - pojmovno prethodi empirijskom (pojam po njemu, kao i po svim metafizičarima, nije nešto što nastaje, već nešto što oduvek, kao i sam hrišćanski Bog, postoji). Sve pristalice metafizičkog načina mišljenja nastoje da iznađu ono što je stalno u promenljivom. Hegel, na primer, pomoću svoga pojma *aufhebung* nastoji da pokaže da poslednja istorijska epoha, u kojoj se samorazvoj uma dovršava, sadrži u sebi ono što je nepromenljivo u prethodnim epohama - istinski predmet filozofije je samo ono što je nepromenljivo, tj. večno. "Kako imamo pola samo sa idejom duha, razmatrajući u svjetskoj povjesti sve kao njegovu pojavu, to mi, ističe Hegel u *Filozofiji povjesti*, ako prolazimo prošlost, ma koliko velika bila, imamo posla samo sa večno sadašnjim... Tako je time već rečeno da sadašnji oblik duha obuhvata u sebi sve pređašnje. Ovi su se se jedan za drugim razvili, doduše kao samostalni, ali što duh jest, to je on po sebi oduvek bio, razlika je samo razvoj toga 'po sebi'".

Kolega Prole mi zamera što sam citirao jedno mesto iz *Istorije filozofije* Radivoja Kerovića na kojem on ističe da je Hegolov svetski duh i supstancija i subjekt, i ono oblikujuće i ono oblikovano, jer se time navodno zanemaruje aktivitet toga duha, tj. aktivni princip Hegelove filozofije. Međutim, ja I dalje smatram da taj Kerovićev stav na adekvatan način izražava osnovni duh Hegelove filozofije. Naime, um je, po Hegelu, temeljni oblikotvorni princip, ali istovremeno i ono oblikovano, jer je ono što je oblikovano rezultat samoopredmećivanja samoga uma - ono je drugobivstvo njega samoga. Stoga se um I može tretirati i kao subjekt i kao supstancija. "...po sebi već postoji jedinstvo uma sa drugim, jer je um supstancijalna podloga kako svjesti tako i onoga prirodnoga i vanjskoga" (Hegel *Filozofija povjesti*, Naprijed, Zagreb, 1966, str. 452) U samom pojmu supstancija-subjekt impliciran je taj aktivni princip koji se ogleda u samorazvoju svetskoga duha zahvaljujući procesu u kojem on prevladava svoje unutrašnje protivrečnosti. Ali, tu je od odlučujuće važnosti uočiti dve stvari. Reč je procesu samorealizacije svetskog duha posredstvom njegovog samoopremećivanja - o procesu u kojem ovaj duh iz stanja čistog potencijaliteta prelazi u imanenciju sveta. Pošto je taj duh apsolut - iznad njega ne postoji nikakva viša instanca - proces njegovog samorazvoja ne može biti beskonačan, već on mora imati svoju završnu tačku: beskonačni samorazvoj svetskog duha bio bi ono što Hegel naziva "lošom beskonačnošću. Kao drugo, Hegelova koncepcija samorazvoja svetskog duha nužno je teleološka: ono što je na kraju toga razvoja to je već bilo u potencijalnom obliku prisutno na samom njegovom početku, jer, kako to kaže sam Hegel, "što duh jest, to je on po sebi oduvek bio, razlika je samo razvoj toga 'po sebi'".

Vođeni naznačenim uvidima, svi metafizičari uspostavljaju distinkciju između suštine i pojave, dubinskog i površnog.

Dakle, držim da pristalice metafizike imaju određene zajedničke tačke na osnovu kojih je moguće govoriti o metafizici kao takvoj.